

Ceyhun MƏMMƏDOV
Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun rektoru

Azərbaycanda dövlət-din modelinin uğurları Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun təmsalında

Hazırda ölkəmizdə həyatın bütün sahələrində dərindən, rəşional və praqmatik islahatlar uğurla həyata keçirilir.

Şərqlə Qərbin, Şimal və Cənubun qovşağında yerləşən respublikamız, bir növ, XXI əsrin iqtisadi möcüzəsinə yarıdır – dinlər, mədəniyyətlər, sivilizasiyalar arası tarixən qırılmış əlaqələri bərpa edir, digər tərəfdən, humanitar aspektdə dialoq, humanizm və birləşməyə, tolerantlıq, multikulturalizm fəlsəfəsi kimi insan zəkasının arzusu olan böyük idealları siyasətin fəlsəfəsinə gətirir. Həmçinin dünyada hər kəsin ehtiyac duyduğu dəyərləri reabilitəloqu və nağıratıcı kimi misilsiz missiyaya həyata keçirir. Şübhəsiz, bütün bunlar ölkə rəhbərinin bütün sahələrə – elmə, mədəniyyətə, iqtisadiyyata, təhsilə, humanitar sahəyə, milli-mənəvi dəyərlərə, bir sözlə, həyatın bütün sahələrinə diqqət və qayğısı nəticəsində reallaşır və bu dəyərlər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin möhtəşəm fəaliyyətinin məhsuludur.

Dünyada gedən proseslərə elmi-nəzəri anlamda yanaşıdıqda görürük ki, hazırda baş verən tendensiya birmənalı qiymətləndirmək mümkün deyil. Cəmiyyətdə sürətli dəyişikliklər fonunda tozalıb edən müxtəlif hadisələr göstərir ki, qloballaşma kimi xarakterizə olunan tarixi dövrdə müasir tendensiya birmənalı çıxışa keçməyi istənilən dövlət üçün ziddiyyətli yarıdır; bu, faktıdır və onu təkzib etmək mümkün deyildir. Zaman-zaman aydın oldu ki, prosesin fəlsəfi istiqamətini müdrikliklə duyan şəxsiyyət dövlətə rəhbərlik edərsə, həmin ölkə nəinki çaxnaşmalardan qurtula bilər, hətta müharibə vəziyyətində olmasına baxmayaraq, bütün sahələr üzrə inkişaf edərkən, hər kəs üçün dünyada modelə – yeni tarixi nümunəyə çevrilə bilər. Müasir Azərbaycanın söhbət edərkən fərləndirici haldır ki, dünyada artıq əksəriyyət bu nümunədən danışmaqdadır. Fakt budur ki, hazırda iqtisadiyyat, humanitar və ictimai sahələrdə həssas saha hesab edilən dövlət-din münasibətlərində, etiqad əzadlığında multikulturalizm və tolerantlıq siyasətini uğurla həyata keçirməklə Azərbaycan Respublikası sözügedən istiqamətdə yeni nümunə kimi dünyada xatırlanmaqdadır. Şübhəsiz, bu uğurun və möhtəşəm strategiyasının fəlsəfi əsasları Ünlü Öndər Heydər Əliyev

tərəfindən Ana Yasa kimi təsbit olunmuşdur və hazırda Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşional və praqmatik siyasətlə uğurla davam etdirilir. Bütün bu nailiyyətlərin kökündə isə müdrik və uzaqgörən siyasət dayanır.

Dövlət-din münasibətlərindən bəhs edərkən nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, bu istiqamət kimsə üçün sadə və asan məsələ təəssüratı yarıdır. Əslində, bu saha müəkkəb çalarlara, dərindən məzmun və fəlsəfi qatlarla malik əmil kimi dəyərləndirilməlidir. Hər halda, fəlsəfi tarixi və ümumiyyətlə, bu saha ilə məşğul olan mütəxəssislərə sözügedən tendensiyanın tarixi dinamikliyi və fəlsəfi problematikası aydındır. Yaxın tarixdən danışarkən Qərb və Şərqlə ölkələrində baş verən hadisə və proseslərin təmsalında bunu nöinki filosof və ya alim, az qala, əksəriyyət dərk etməkdədir.

Bir faktı da qeyd etmək ki, ölkə ərazisində yerləşən dini abidələrin qorunması, bərpası və yenidən tikilərək inanc sahiblərinin ixtiyarına verilməsi, dövlət-din münasibətlərinin hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi və digər sahələrdə görülməli işlər – dini təhsilin keyfiyyət və kəmiyyətə artırılması istiqamətində verilən qərarlar, sərəncamlar, dövlətin bu sahədə atdığı addımlar, keçirdiyi tədbirlər və qəbul etdiyi qərarlar ardıcılığı ilə yanaşı, dərindən fəlsəfi məzmunlu məhkəmədir. Eyni zamanda, respublikamızda təşkil olunan dinlərarası, mədəniyyətlərarası, sivilizasiyalararası dialoq və əməkdaşlıq platformalarını, konfransları, humanitar forumları, yüksək səviyyəli beynəlxalq tədbirləri, Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri, Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın dünyada aparıldığı möhtəşəm fəaliyyəti də bura əlavə etdikdə görürük ki, Azərbaycan rəhbərliyi dünyada sülh və əmin-amanlıq qorumaq, multikulturalizmi insanların həyat fəlsəfəsinə çevirmək üçün həm ölkədə, həm də respublikanın hüduqlarından kənarda nə qədər möhtəşəm işlər aparır. Əslində, bir yarıda bu fəlsəfinin mahiyyəti şata etmək mümkün deyildir.

Yuxarıda qeyd etdik ki, din sahəsi nəzəri fikir üçün daim həssas saha olmuş və hazırda da belə qalmaqdadır. Bütün bu həssaslıq isə sözügedən sahənin daim dövlət himayəsinə və qayğısına, hətta nəzarətinə belə ehtiyac yarıdır. Yeri gəlmişkən bir məqamı vurğulamaq istərdik: yaxşı olardı ki, filosoflar, həmçinin digər mütəxəssislər din mövzusunda müraciət edərkən bəzi hallarda dinlərin özəllikləri və fərlilikləri barədə düşüncələrini qabartmaq əvəzinə onları birləşdirən ümumi cəhətlər haqqında daha geniş araşdırmalar aparsınlar. Adətən, ölkəmizdə belə məsələlərdə dinləri birləşdirən cəhətlər daha çox maraqlıdır ki, həm də dövlətimizin humanitar və dini-təhsil strategiyasının ən vacib istiqamətlərindədir. Bu istiqamətin həyata keçirilməsində Heydər Əliyev Fondunun, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin və bu təşkilatın tərkibində ölkə rəhbərinin xüsusi Sərəncamı ilə yeni yaradılan Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin, AMEA-da fəaliyyət göstərən müvafiq şöbələrin, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin xidmətlərini xüsusi qeyd etmək vacibdir.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi Ünlü Öndər Heydər Əliyev Fərmanı ilə 21 iyun 2001-ci ildə yaradılıb. Komitənin bu illər ərzində gördüyü iş nəticəsində ölkədə dini etiqad əzadlığının həyata keçirilməsi, milli-

mənəvi dəyərlərin qorunması və təbliği istiqamətində çalışmaların mahiyyəti göstərdi ki, bu qərarın qəbulu həmin dövr üçün nə qədər vacib və zamanında atılmış müdrik addım olmuşdur. Qlobal anlamda bu qərarın fəlsəfəsinə nəzər yetirərsək, onun miqyası daha aydın görünür.

DQİDK-nın bu illər ərzində səmərəli fəaliyyəti Azərbaycan Prezidentinin bu sahəyə həssaslıqla yanaşdığından, qayğı göstərdiyinin, diqqət yetirdiyinin bariz nümunəsidir. Ölkədə fəaliyyət göstərən fərqli dinlərə etiqad edən insanların inanc azaldığını təmin etmək, onları bir-biri ilə əlaqə və münasibətlərinə daha da inkişaf etdirmək və tənzimləmək üçün sözügedən dövlət qurumunun təsis olunması vacib məsələlərdən biridir. Qeyd edək ki, bu, həm də dövlətin strateji siyasətində praktik anlamda multikulturalizm strategiyasının alternativsizliyini sübut edən praktik fəaliyyətdir. Bütün bu illər ərzində DQİDK-nın dövlətdən münasibətləri, dini etiqad azadlığı, dini və dünyəvi təhsilin inkişafı istiqamətində göstərdiyi fəaliyyət və irəlilədiyi təkliflər, heç şübhəsiz, öz məntəqi inkişafında daha yüksək yeni qorun verilməsi ilə nəticələndi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 9 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, DQİDK-nın tərkibində Azərbaycan İlahiyyət İnstitutunun yaradılması haqqında qərar qəbul olundu. 31 may 2018-ci il tarixdə isə instituta rektor təyin edildi.

Hazırda İlahiyyət İnstitutunun fəaliyyətinin əsas istiqamətini dövlətin müəyyən etdiyi başlıca kursa – sekulyar əsaslara söykənməklə, dini təhsilin ölkədə dinin və elmi-teoloji aspektlərdən tədrisi, tələbələrə öyrədilməsi ilə yanaşı, dünyəvi təhsil təşkil edir. İnstitutun qısa zaman kəsiyində fəaliyyəti və gördüyü işlər, keçirdiyi tədbirlər, ölkə daxilində və hətta ölkədən kənar bu sahədə çalışan mütəxəssislərlə, alim və ziyalılarla, xarici ölkə səfirləri, ictimaiyyət nümayəndələri və başqa nüfuzlu insanlarla görüşləri, məsləhətləşmələri, AMEA-nın müvafiq institutlarının elmi əməkdaşları ilə mübadilələri göstərir ki, ali tədris ocağı dinamik fəaliyyətdədir. Məqsədimiz institutun keçirdiyi tədbirlərin, seminar və konfransların, görüşlərin tərsinin vermək deyil. Bir məqamı vurğulamaq istərdik ki, qısa zaman ərzində müxtəlif istiqamətdə elm, din, təhsil sahələrində mütəxəssisləri ilə əməkdaşlığın yaradılması; elmi-təcrübə mübadiləsinin aparılması; birgə beynəlxalq elmi konfransların keçirilməsi və digər məsələlərdə uğura nail olmaq o qədər də asan məsələ deyil və bu, Aİİ kollektivinin yüksək əməksevərliyinin bariz nümunəsidir. Həmçinin anlayırıq ki, bütün bunlar İlahiyyət İnstitutunun gənc və perspektivli komandasının üzünə böyük məsuliyyət qoyur.

Məlumdur ki, DQİDK-nın nəzəndə İlahiyyət İnstitutunun yaradılması Azərbaycanda həyata keçirilən əsaslı islahatlardan məntəqi nəticəsidir və ondan böyük gözləntilərin olması başadüşülməlidir. Müsbət məqamlardan biri budur ki, institut müasir təhsilin multidissiplinlər istiqamətində olmasından irəliləyən fəlsəfi əsaslara üstünlük verməklə müasirləşir, bir növ, ənənəni, dini dünyəyiləşdirən elm və bilik sahələrini yaxınlaşdırmağa cəhd edir. Bu göstərir ki, institut rəhbərliyini təmsil edənlər müasir çağırışların pozitiv istiqamətini dəyərləndirmək imkanlarına malik perspektivli mütəxəssislərdir. Ali tədris müəssisəsinin islamşünaslıq

və dinşünaslıq ixtisaslarına tələbə qəbulunu həyata keçirməsi bir daha göstərir ki, məqsəd dinin teoloji əsasları ilə məhdudlaşmayacaq, onun istiqamətində fəlsəfi məqamlar da üstünlük təşkil edəcəkdir.

İlahiyyət İnstitutunun qısamüddətli fəaliyyətinə nəzər saldıqda görürük ki, tədrisdə təhsil standartlarının müəyyənləşdirilməsi üçün rəhbərlik Harvard, Oksford və Kembric kimi aparıcı dünya universitetlərinin, o cümlədən, Şərqi tanınmış ali təhsil ocaqlarının təcrübəsindən bəhrələnməklə fəaliyyətini davam etdirir. Bu, müsbət haldır, həmçinin ilkin zamanlar üçün böyük uğurdur. Maraqlı məqamlardan biri də odur ki, institutda İslam dininin tədrisinə dair Quran, Hədis, Təfsir, Fiqh, Kəlam, Təsvüfi kimi ilahiyyət üzrə əsas ənənəvi fənlərə yanaşı, dinlərin sosiologiyası, psixologiyası, fəlsəfi və tarixi aspektlərdən tədqiq edilməsi həyata keçirilməkdədir. Bu da müasir Qərb teoloji institutların istiqamətində uğurlu gediş hesab oluna bilər. Həmçinin İslam dini ilə yanaşı, qısa zamanda aparıcı dünya dinlərinin – Yəhudilik, Xristianlıq, Hinduizm, Buddizm, Fəlsəfi, Sosiologiya, Psixologiya, Multikulturalizmə giriş kimi sosial və humanitar fənlərin tədrisində təhsil istiqamətində görülmiş işlər böyük rəğbət doğurur.

Hazırda respublikamız üçün əhəmiyyətli kəsb edən məsələlərdən biri də ölkədə savadlı ilahiyyətçilər yetişdirməklə yanaşı, dinşünas alimlərə böyük ehtiyacın duyulmasıdır. Ölkədə dinşünas alimlər mövcuddur, hər halda, onları sayı azdırca yətləri deyildir.

Aİİ-də qeyri-dini təhsilin dini təhsillə paralel öyrədilməsi isə yeni çağırışların istiqamətini dərk etmək deməkdir ki, bu da son dərəcə mühüm amildir. İlahiyyət İnstitutunun yaradılması və orada İslam dini ilə yanaşı, digər səmavi dinlərin teoloji əsaslarla öyrədilməsi, bu istiqamətdə araşdırmaların aparılması artıq onun gələcək müqayisədən – perspektivindən xəbər verir. Dinlərarası münasibətlərin genişlənməsinə, dinlərin institusional anlama, teoloji əsaslarla dialoqda olmasına (sonuncu müddəadan söhbət gedərkən bəzi din nümayəndələri buna müəyyən etiraz edə bilərlər) bir zərurət vardır. Fəlsəfinin on dərindən problematikasi kimi bu, daim izlənməkdədir. Fəlsəfi ilə əməkdaşlıq, yaxud dinin mahiyyəti, əsliyə, bu əsaslardan uzaq deyil. Bu səbəbdən, hazırda dünyada multikulturalizim siyasəti, dinlərarası dialoqların aparılması bütün cəmiyyətlər, ölkələr üçün daha vacibdir. Bu anlamda Azərbaycan nümunəsinin aktuallığı göz önündədir.

Faktlar göstərir ki, dünyada elmi bilikləri dini biliklər arasında tarazlı saxlamaq bir çox halda mümkün deyil. Bu, Qərbdə bir formada, Şərqi ölkələrində isə başqa şəkildə təzahür edir. Fəlsəfi anlamda bu, onları bir-birini inkar etməsi demək deyildir – əməkdaşlıq həmişə vacibdir. Yaxın tarix, həm də qonşu ölkələrdə baş verən tendensiyalar sübut edir ki, dini biliklərin inkişafı yalnız ilahiyyətlə məhdudlaşmır. Dinin elmlə, biliklə, fəlsəfi ilə əməkdaşlığa gəlməsi zərurətdir və o, hətta müasirləyin ümdə problemlərindən hesab edilir. Bu anlamda Azərbaycanda mövcud dövlət-din modelinin uğurları, aparılan islahatların perspektivləri dünyada əksəriyyət üçün böyük ümidlər yaradır. Bu ümidlərin adı mədəniyyətdir, elmdir, sülh və əmin-amanlıqdır – multikulturalizm, dialoq və birgə mövcudluq fəlsəfəsidir.